

L'actualitat de la ciència política proposada per Francesc Eiximenis (ca. 1328/32-1409): el *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* al servei dels polítics (actuals).

The Current Relevance of Political Science proposed by Francesc Eiximenis (ca. 1328/32-1409): the *Regiment of the Public* and the *Dotzè del Crestià* at the Service of (current) Politicians

VICENT MARTINES
martines@ua.es

ISIC-IVITRA, Universitat d'Alacant
IEC – RABLB - IULMA - IIFV

Resum: Aquest estudi realitza una anàlisi de les aportacions de l'Humanisme cívic medieval i del Renaixement a la Ciència Política (amb especial atenció a la teoria del bon govern) i com d'actuals poden resultar de manera efectiva. L'anàlisi se centra en la contribució de Francesc Eiximenis amb el *Regiment de la Cosa pública* en el conjunt del seu *Dotzè del Crestià*. Realitzem una breu antologia de fragments (en versió original i en traducció a l'espanyol –a fi que siga més accessible a un públic més ample, especialment, si podia ser, polítics en actiu) amb consells i ensenyaments que poden mostrar com d'útil pot ser actualment la proposta conceptual de Francesc Eiximenis.

Paraules clau: Ciència política, Bon govern, Humanisme Cívic, Francesc Eiximenis, Coluccio Salutati, *Regimina principes*.

Abstract: This article analyzes the contributions of medieval civic Humanism and the Renaissance to Political Science (with special attention to the theory of good government) and how current they can be effectively today. The analysis focuses on the contribution of Francesc Eiximenis with his *Regiment de la cosa pública* as part of his *Dotzè del Crestià*. We offer a brief anthology of excerpts (in their original version and translated into Spanish – in order to make it more accessible to a wider audience, especially, if possible, active politicians) with advice and teachings that can show how useful Francesc Eiximenis' conceptual proposal can be today.

Keywords: Political Science, Good governance, Civic Humanism, Francesc Eiximenis, Coluccio Salutati, *Regimina principes*.

* Aquest estudi s'ha dut a terme en l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] (Programa per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència de la Generalitat Valenciana, Ref. ISIC/012/042), i en el marc dels projectes, xarxes i grups de recerca següents: Proyecto "Observatorio Multilingüe de la Variación Lingüística / Multilingual Observatory of the Linguistic Variation" del Programa PROMETEO de la Generalitat Valenciana per a Grups d'investigació d'excel·lència (Ref. CIPROM/2023/6); «Variación y cambio lingüístico en catalán. Una aproximación diacrónica según la Lingüística de Corpus» (MICINUN, Ref. PID2021-128381NB-I00); Línia d'Investigació Financada de la UA "Variación Lingüística Multilingüe" (LIF-5); IEC, Ref. PRO2018-S04-MARTINES; el Grup d'Investigació VIGROB-125 de la UA; i el Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció (Universitat d'Alacant, Ref. GITE-09009-UA).

DATA PRESENTACIÓ: 15/11/2024 ACCEPTACIÓ: 1/12/2024 · PUBLICACIÓ: 22/12/2024

Vicent Martines. L'actualitat de de la ciència política proposada per Francesc Eiximenis (ca. 1328/32-1409): el *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* al servei dels polítics (actuals).

1. Humanisme cívic en pro del bon govern públic i en contra de la tirania

A l'Edat Mitjana i durant l'Humanisme, és a dir, des del darrer quart del segle XIII fins al segle XVI, es desenvolupa una línia de pensament compatible ja als inicis amb l'Humanisme i amb una vocació, pràcticament des del seu estadi seminal, cap a transferència del coneixement a l'esfera cívica. Es tracta, en definitiva, d'un veritable elogi d'allò cívic i no sorprendrà que ho siga si tenim en compte que en tants dels pensadors que indicarem a continuació n'hi ha amb responsabilitats evidents de govern o d'assessorament a instàncies de govern (real, municipal, eclesiàstic) i els seus escrits tenen traces clares d'influxos del model o referència fonamental que fos la *República* de Plató (Butinyà 2016, 2018; Butinyà / Cortijo (Eds.) 2011, 2012). L'elogi d'allò cívic s'acompanya d'un evident també "elogi" de la paraula (oral i escrita). Es tracta de figures singulars, que estableixen una línia de pensament en definitiva coherent, com ara: Sant Tomàs d'Aquino, Beat Ramon Llull, Dant Alighieri, Francesc Eiximenis, Joan Fernández d'Heredia, Sant Vicent Ferrer, Bernat Metge, Coluccio Salutati, Ferran Valentí, Niccolò Machiavelli, Sant Tomàs Moro i Juan Luis Vives.

Francesc Eiximenis encarna el factor comú de l'estratègia de pedagogia social d'aquests autors: té com a objectiu un públic específic d'aprenentatge objectiu, és a dir, uns individus, un col·lectiu, una societat amb qui es relacionen a fer bé sermons (pròpiament) o bé escrits molt orientats a guiar cap a virtuts públiques (i morals) per tal de procurar el Bé Públic i l'Interès General per a la sostenibilitat de la societat i el bon govern; explícitament contra la tirania (Martines 2022). En aquest col·lectiu se suposa que, durant el moment que hom llig els seus llibres, hi ha un alt grau de preparació que permetia als seus receptors llegir i comprendre textos complexos; en altres casos, els autors es converteixen en una mena d'"oficiant", *retor*, 'orador', que es dirigeix a un públic objectiu múltiple, molt divers i que mostra grans diferències pel que fa al seu nivell cultural i estatus social. Aquests tractats, *ars* i "manuals", fins i tot novel·les de ficció, són veritables exemples de "poliacroasi" (Martinez-Roig / Merma / Gavilán 2021; Roig-Vila 2015).

Aquests intel·lectuals poden ser entesos coherentment com a estacions d'una línia (massa sovint *via crucis*) conceptual que tendeix, des dels pocs —els qui són "*καλοκάγαθός*", segons el qualificatiu platònic, que conté les qualitats del "bell", "noble", "bo", que són les pròpies del *ἄριστος*, "excel·lent", que, si bé en el seu moment es referia a 'noble', es qualifica per la qualitat de l'*ἀρετή*, és a dir, "excel·lència", "virtut"— cap a la majoria... Encara que no passe sempre (o gairebé mai) amb la majoria. Es tracta de promoure bones pràctiques de govern i de subjugació al poder (en governants i súbdits) que arribaran a inspirar grans figures de la Il·lustració (Rousseau, Voltaire, Diderot, Grimm, Madame d'Épinay, etc.), i amb governants que, com Catalina II la Gran de Rússia, bevien de les fonts de la Il·lustració, i, com ella, de les fonts d'aquesta. En definitiva, és la formulació dels fonaments de l'Estat modern.

Vicent Martines. L'actualitat de de la ciència política proposada per Francesc Eiximenis (ca. 1328/32-1409): el *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* al servei dels polítics (actuals).

2. Francesc Eiximenis (Girona, ca. 1328/32-1409, Perpinyà), coincidències programàtiques amb Coluccio Salutati (Stignano, Bugiano–Florència, 1406), contra la tirania

Destacarem, de l'esmentada sèrie d'autors, dos, que coincideixen en els seus postulats (servidors del poder amb vocació per l'interès general), a cavall entre els segles XIV i XV: Francesc Eiximenis, amb el seu *Regiment de cosa pública* ["Govern públic"] en el conjunt del *Dotzè*, presenta moltes coincidències de concepte amb el gran Coluccio Salutati i el seu, per exemple, *De tyrano* (De Rosa 2017; Hankins 2012; Poloni 2020; Pastore Stocchi 2014).

Franciscà, bisbe d'Elna i Patriarca de Jerusalem, es va formar a alguns dels centres superiors i universitats més importants de l'època. Al servei de la Corona d'Aragó, de Pere el Cerimoniós, Joan el Poeta o el Caçador, Martí l'Humà, confessor de la reina Maria, dona del rei Martí, també va ser assessor dels Jurats de València, del Marquès de Villena i comte de Gandia i Ribagorça, Alfons d'Aragó, de l'Arquebisbe de València i del papa Benet XIII, el Papa Luna. Fou un dels intel·lectuals més importants de l'Europa del pas del segle XIV al XV. Resulta indispensable en el pensament de l'època i essencial per entendre el llindar del canvi de paradigma camí del Renaixement de la mà de l'Humanisme.

Al *Dotzè del Crestià*, hi ha *El Regiment de la cosa pública* ["El Govern del públic"], en què condensa la seua preocupació (i magisteri) pel bé comú (o interès general), a partir del seu coneixement de la política (civil –municipal i reial – i religiosa –secular, regular, diocesana i papal–) i les seues relacions amb la religió i els models i ensenyaments que els clàssics, no només els Pares de l'Església, poden aportar.

Aquesta obra no es pot obviar com un precedent de Maquiavel o, si no es vol que siga un "precedent" en termes de filiació textual, sí un precedent en el tractament de la qüestió (Canfora 2005). En aquest sentit, es molt significatiu que el Tractat de bones pràctiques polítiques que és el *Regiment...* de Francesc Eiximenis, siga una obra destinada a ser vademècum dels jurats de València. El poder cívic, renovador de l'ideari i de la praxi política. L'humanisme esdevé, sens dubte, cívic.

De la mateixa manera que, poc després (de fet gairebé de manera coetània) trobem en una obra fonamental, *De Tyrano* (1400) d'un altre personatge clau a l'Humanisme (cívic), Coluccio Salutati, Canceller de Florència, està molt preocupat pel bon govern i per la puresa dels principis i valors que han de guiar els governants (el príncep i els seus oficials) i els vicis que han d'evitar.

3. Mostres dels bons consells d'Eiximenis per al bon govern, també els polítics actuals

Tot seguit fem una breu antologia de consells d'Eiximenis que haurien de tenir audiència per part dels governants (valencians) actuals. Donem els fragments en la versió original establerta que Hauf i, a fi que siguen accessibles a tothom fàcilment (especialment als governants valencians actuals), en la versió traduïda a l'espanyol per Martines & Justiniano (*Regiment/ Gobierno* 2009).

Vicent Martines. L'actualitat de de la ciència política proposada per Francesc Eiximenis (ca. 1328/32-1409): el *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* al servei dels polítics (actuals).

3.1. Eiximenis, la llei i la justícia

CCCLXIV. Com lo bon regiment de la cosa pública requir que les lleis sien fetes en favor sua e que sien ben observades per tots (*Regiment/Gobierno* 2009: 104).

[...] la llei no deu ésser feta per profit personal del príncep ne d'altre en particular, mas per profit de la cosa pública, la qual molts nafren u tots, si doncs lo príncep, qui deu ésser lo bon metge, no s'estudia que ab bones lleis e ab bones costumes la torne a sanitat, ço és en bon estament. [...] deuen les dites lleis ésser fundades en caritat e en justícia, e llavors aquells qui volen mal fer, no es poden excusar sots ombra de la llei.

CCCLXIV. Cómo el buen gobierno de lo público requiere que las leyes sean hechas en su favor y que sean cumplidas por todos (*Regiment/Gobierno* 2009: 105).

[...] la ley no debe ser hecha para provecho personal del príncipe ni nadie en particular, sino para provecho del gobierno público, al cual muchos o todos ofenden, si el príncipe, que debe ser el buen médico, no consigue con buenas leyes ni con buenas costumbres devolverle la salud, es decir, el buen estado. [...] deben estas leyes estar fundadas en la caridad y en la justicia, y entonces aquellos que quieran hacer el mal, no se puedan excusar bajo la sombra de la ley.

CCCLXVIII. Qui ensenya lo terç fonament de la cosa pública, e és mantener rigorosament justícia (*Regiment/Gobierno* 2009, p. 108).

Lo terç fonament principal de la cosa pública sí és que sia regida per dreta justícia. La raó per què lo profit e lo bon estament de tota la comunitat requir que sia regida per justícia, sí és, car de justícia, així com de vera virtut ix tot lo lligament, e sosteniment e fortaleza de la cosa pública [...]. Per les quals paraules pots veure com justícia principalment guarda al profit de la comunitat e puis entén a fer bé a cascú en particular, car del profit comú se segueix profit a cascú de la comunitat en quant són membres de la cosa pública.

CCCLXVIII. Que enseña el tercer fundamento de la cosa pública, que es mantener rigurosamente la justicia (*Regiment/Gobierno* 2009: 109).

El tercer fundamento principal del gobierno público es que esté regido por una recta justicia. La razón por la cual el provecho y el buen estamento de toda la comunidad requiere que esté regida por la justicia, es, porque de la justicia, así como de la verdadera virtud, sale toda la ligazón, sostenimiento y fortaleza de lo público [...] Por estas palabras se puede ver cómo la justicia principalmente protege el interés general de la comunidad y después pretende hacer el bien a cada uno en particular, porque del interés general se sigue el interés particular de cada uno de la comunidad en cuanto que se es miembro de lo público.

3.2. Eiximenis contra la deslleialtat

CCCLXIX. Qui posa lo quart fonament de la cosa pública, e és feeltat (*Regiment/Gobierno* 2009: 112).

[...] així com perseverar ab persones deslleials tol lo cor e l'audàcia de fer justícia e coses àrdues e de valor a aquell a qui pertany fer-la així quan lo regent sent feeltat e llealtat entre aquells entre qui habita, llavors lo cor li fortifica de fer virtuosament e sens paor tot ço qui es pertany a son ofici. Semblantment, si aquell qui parla en lo consell per què es regeix la cosa pública veu que aquí

Vicent Martines. L'actualitat de de la ciència política proposada per Francesc Eiximenis (ca. 1328/32-1409): el *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* al servei dels polítics (actuals).

n'ha de grans falsaris e baraters qui ab manyes e maneres llurs li empatxaran son bon consell oli revelaran, null temps aital hom poria consellar entegrament ni perfeta, [...] Vet com per temor d'inefeltat és bon consell perdut, lo qual en presència d'hòmens lleals iria avant e aprofitaria molt a la comunitat. E és així que quan hom ha pres en costuma d'ésser deslleal, null temps o a tard se'n volrà castigar.

CCCLXIX. Que expone el cuarto fundamento de la cosa pública, y es la lealtad (*Regiment/Gobierno* 2009: 113).

[...] así como perseverar con personas desleales quita el coraje, la audacia de hacer justicia y las cosas arduas y de valor a aquel a quien pertenece hacerla; y que el regente sienta fidelidad y lealtad entre quienes habita, hace que el corazón se le fortifique para hacer virtuosamente y sin miedo todo lo que le corresponda a su cargo.

Del mismo modo, si quien interviene en el Consejo por el que se rige el gobierno público ve que allí hay grandes falsarios y engañadores, que con sus mañas y malas maneras le pueden estropear su buen juicio o lo revelarán indebidamente, nunca tal hombre podrá aconsejar íntegra y perfectamente [...] Ved cómo por el temor a la deslealtad se ha perdido un buen consejo, el cual en presencia de hombres leales iría adelante y sería de gran provecho. Y es así que cuando el hombre toma por costumbre ser desleal, nunca o muy tarde se querrá esforzar.

3.3. Eiximenis contra els mals consellers

CCCLXXI. Que los prínceps als pobles se deuen servir feeltat entre sí mateixos e en quines coses, e dels mals consellers dels prínceps (*Regiment/Gobierno* 2009: 118).

Per tal que los súbdits tinguessen mills feeltat, volien que los prínceps la servassen als vassalls entrò a la mort. E deien que així és traïdor príncep a son vassall com li trenca la fe, com lo vassall al senyor e de major pena és digne en quant més deu aparer feeltat e tota virtut en lo príncep que en lo vassall, ne la cosa pública null temps no serà ben regida si lo príncep no serva feeltat a sos vassalls e súbdits. E raó és, car en aquest cas aital príncep perd tot lo cor dels súbdits, e per consegüent llavors la cosa pública va a terra, puix que lo cap no és unit ab los membres: així com lo cos de l'hom és mort si lo cap li és tolt, e lo cap així mateix es mor si és separat del cos. És ver que los mals e folls prínceps, per tal com negú no els vol dir son desplaer ni negun súbdit no és bastant de reptar-los de fe, per tal, per grans inefeltats que facen, no ho tenen a inefeltat, ans vénen a tanta d'oradura, que no es pensen que ells puixen ésser deslleals a negú, així com si eren déus impecables per natura e tot així com si eren déus, així es pensen que tot ço que fan los sia degut, e així van a perdició. E han-ne part llurs mals consellers que els donen a entendre aitals follies e per tal han-ne llur paga finalment, car Déu gira los vents e lo cor dels prínceps contra ells, e finalment fan-los occiure, e tolen-los així mateix tot quant han ajustat après ells en llurs serveis.

CCCLXXI. Que los gobernantes al pueblo deben guardar lealtad entre sí y en qué cosas, y sobre los malos consejeros de los gobernantes (*Regiment/Gobierno* 2009: 119)

Para que los súbditos tuviesen más lealtad, querían que los príncipes la guardasen a los vasallos hasta la muerte. Y decían que tan traidor es el príncipe a su vasallo cuando le falta a la confianza, como el vasallo al señor; y es digno de mayor pena en cuanto que debe aparecer más lealtad y virtud en el príncipe que en el vasallo, y lo público nunca estará bien gobernado si el príncipe no guarda lealtad a sus vasallos y súbditos. En este caso el príncipe pierde el corazón de los súbditos, y por consiguiente, entonces, el gobierno de lo público cae a tierra, puesto que la

Vicent Martines. L'actualitat de de la ciència política proposada per Francesc Eiximenis (*ca.* 1328/32-1409): el *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* al servei dels polítics (actuals).

cabeza no está unida a los miembros: así como el cuerpo del hombre está muerto si se le quita la cabeza, y la cabeza también se muere si se la separa del cuerpo.

Es verdad que los malos y locos príncipes, puesto que nadie les quiere dar un disgusto ni ningún súbdito es capaz de retarlos por la lealtad que les deben, por grandes deslealtades que cometan no las tendrán por tales, sino que están tan locos, que no creen que ellos puedan ser desleales a nadie, como si fueran dioses que no pecan por naturaleza; y como si fueran dioses, creen que todo lo que hacen les toca hacerlo, y así van a la perdición. Y tienen culpa sus malos consejeros que les dan a entender tales locuras; y por eso tienen su premio finalmente, porque Dios gira los vientos y el corazón de los príncipes contra ellos, y finalmente los hacen matar, y les quitan asimismo todo cuanto han reunido en sus servicios.

3.4. Eiximenis contra els especuladors, els usurers i els estafadors

CCCXCI. Com el regater nou molt a la cosa pública (*Regiment/Gobierno* 2009: 156).

[...] lo regater deu ésser perseguit e foragitat de la comunitat així com a capital enemic de la cosa pública. Car lo regater tostemp desitja mal temps e carestia, e compra en gros per esperança d'encarir la terra, e de tots punts és contrari a bon mercader, ne null temps cerca ne cessa de trafegar o de baratar sinó a son profit. E per raó d'açò los confon Déu per les maldiccions que lo poble justament los dóna, per l'afflicció que els procura.

Contra aquests en especial deuen ésser ajustats, e molt mirar, los regents de la cosa pública, posant-los lleis e térmens que no gosen passar sens grans penes, a ells e als revenedors altres qui encareixen la comunitat si caen en les penes, que les executen tot ras.

CCCXCI. Cómo el especulador daña en mucho al gobierno público (*Regiment/Gobierno* 2009: 157).

[...] el especulador debe ser perseguido y expulsado de la comunidad como capital enemigo. Porque el especulador siempre desea el mal tiempo y la carestía, compra al por mayor con la esperanza de encarecer la tierra, es totalmente contrario al buen mercader, y nunca para ni cesa de trasegar o de cambiar si no es para su propio provecho. A causa de esto los confunde Dios por las maldiciones que el pueblo justamente les da y por la aflicción que les procura.

Contra éstos en especial se deben reunir y cuidar mucho, los regentes del gobierno público, poniéndoles leyes y límites que no se atrevan a exceder sin grandes penas, para ellos y para los otros revenedores que encarecen la comunidad; y si caen en las penas, que las ejecuten sin dilación.

CCCXCII. Qui posa que de la comunitat sien foragitats tractadors d'usura e trafeguers [...] (*Regiment/Gobierno* 2009: 158).

[...] que de la comunitat sien foragitats tractadors d'usures, de mogobells e de tota trafegueria, per tal que la gent no es carrec de deutes ne la comunitat per res. [...] los baraters se'n porten los diners, e els trafeguers són mort dels mercaders. Car bon mercader tostemp va clar a tot hom. Deu-los hom esquivar, encara, per tal com aitals trafeguers enfelseixen la gent ignocent e la carreguen de pecat e pus la gent sia enfalsida perd l'amor a la comunitat e la converteix a son bé propi.

Vicent Martines. L'actualitat de de la ciència política proposada per Francesc Eiximenis (ca. 1328/32-1409): el *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* al servei dels polítics (actuals).

CCCXCII. Que dice que de la comunidad sean expulsados los usureros y los estafadores [...] (*Regiment/ Gobierno* 2009: 158).

[...] que de la comunidad sean expulsados los usureros, de intereses y de cualquier estafa, para que la gente y la comunidad no se carguen de deudas por nada. [...] los barateros se llevan el dinero, y los estafadores son la muerte de los mercaderes. Porque el buen mercader siempre va claro y directo a todo el mundo.

Se les debe esquivar, además, porque tales estafadores hacen falsa a la gente inocente y la cargan de pecado; y cuando la gente es falsa pierde el amor a la comunidad y obra según su propio interés.

3. 5. Eiximenis contra els prínceps i grans senyors porucs

DLXXVI. Que al príncep apar sobiranament mal que sia pauruc (*Regiment/ Gobierno* 2009: 176-177).

Mas que als prínceps e als grans senyors aparega pitjor que a tots altres hòmens del món qui sien paurucs, ensenya-ho així Sempronius, escrivent ad Lacedomium regem Parchie així, car diu ell aquí: “Que en lo príncep sia nobleza de llinatge e potència civil e abundància de riqueses e causa justa, e que haja paor de negun empugnar o en esvair son contrari o de fer-lo venir a raó, claramente ensenya que no és cavaller ne hom apte per regiment”. Segonament, car príncep pauruc no és apte a defendre si mateix ne sos sotsmesos e, per consegüent, als súbdits val aitant com si no havien senyor. Terçament, car així mateix aital príncep no és bo per tenir justícia, ne per a fer neguna cosa pertanyent a son ofici, e, per consegüent, deu haver gran vergonya d'apellar-se rei ne senyor, ne lo poble no deu sofrir que estiga en tal mal estament. uartament, car paor fa l'hom estar tot en si mateix e el tapa l'enteniment que ne sap consellar si mateix, ne percep ne examina consell d'altre, ne el sap ne el pot posar en execució e fa l'hom tremolar, e, per consegüent, fa l'hom de tots punts vençut e aterrat. Pensa, doncs, en quin estament és lo regne qui aital cap ha, car més li valria que no n'hagués negun, car llavors fer-n'hien qualque altre qui els regís millor e ab bona fortalea.

DLXXVI. Que al gobernante le queda absolutamente mal ser miedoso (*Regiment/ Gobierno* 2009: 177-179).

Que para los príncipes y los grandes señores esté peor que para todos los otros hombres del mundo ser miedosos, lo enseña así Sempronius, cuando escribe *ad Lacedomium regem Parchie* así, porque él dice aquí: “Que en el príncipe haya nobleza de linaje, potencia civil, abundancia de riquezas y causa justa, y que tanga miedo de enfrentarse a alguien, de atacar a su contrario o de hacerlo entrar en razón, claramente muestra que no es caballero ni hombre apto para el gobierno. En segundo lugar, porque el príncipe miedoso no es apto para defenderse a sí mismo ni a sus subditos y, por consiguiente, para los súbditos es como si no tuvieran señor. En tercer lugar, porque asimismo tal príncipe no es bueno para impartir justicia, ni para hacer nada relacionado con su oficio, y, por consiguiente, debe tener gran vergüenza de llamarse rey o señor, y el pueblo no debe consentir estar en tan mala situación. En cuarto lugar, porque el miedo hace al hombre pensar siempre en sí mismo y le cierra el entendimiento de manera que ni sabe aconsejarse, ni percibe ni considera el consejo de nadie, ni lo sabe ni lo puede poner en ejecución; hace al hombre temblar, y, por consiguiente, hace al hombre estar totalmente vencido y aterrado.” Piensa, pues, en qué estamento está el reino que tiene tal señor, y más le valdría no tener ninguno, porque entonces nombrarían a cualquier otro que los gobernase mejor y con valentía

Vicent Martines. L'actualitat de de la ciència política proposada per Francesc Eiximenis (ca. 1328/32-1409): el *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* al servei dels polítics (actuals).

3.6. Eiximenis contra la tirania

DCII. Que lo príncep no sia tiran, e què és la tirania (*Regiment/Gobierno* 2009: 194).

Totes les dites cauteles reduceix Aristòtil, en la sua Política, a quatre, e són aquestes. La primera és: que los tirans fan llur poder que llurs súbdits sien ignorants e grossers, per tal que no sàpien trobar manera a esvair-los. La segona: que sien paurucs, per tal que negun no es gos llevar contra ells. La terça: que sien pobres, per tal que no sien bastants a tenir-li guerra. La quarta: que no sien ensems, per tal que no puixen res tractar contra ell.

DCII. Que el gobernante no sea tirano, y qué es la tiranía (*Regiment/Gobierno* 2009: 195).

Todas las cautelas dichas las reduce Aristóteles, en su Política, a cuatro, y son éstas. La primera es: que los tiranos hacen lo posible para que sus súbditos sean ignorantes y groseros, de manera que no sepan encontrar la manera de atacarlos. La segunda: que sean miedosos, para que nadie se atreva a alzarse contra ellos. La tercera: que sean pobres, para que no puedan hacerle guerra. La cuarta: que no estén unidos, para que no puedan tramitar nada contra él.

DCIII. Quants de mals fa lo tiran (*Regiment/Gobierno* 2009: 196).

Setenament: car jamés no es veen ab aquells béns que desigen, ço és, que hagen prou diners, com facen despeses infinites, e n'esperen més a fer tot jorn, e qui los jorns n'ha més fetes ab amor que ells ab terror, e que ells l'han justament, e ells injusta e contra Déu. E veen que ab totes llurs arts no poden fer que sien segurs en llurs senyories, en si mateix ne en llurs infants, així com los reis e pensen que si llurs senyories lleixen a llurs infants, que ells los han ha heretar d'açò qui no és llur e, per consegüent, que seran damnats e faran damnar, així mateix, llurs infants per aquella mateixa raó. Si no los lleixen llurs senyories, veen que els han a lleixar pobres e deserts, menyspreats e perseguits, en tant que lo poble los votarà tots. Vet los mesquins de tirans si són en mal punt nats, car ne en esta vida ne en l'altra no espera sinó mals e dolors, e penes e turments.

DCIII. Quants de mals fa lo tiran (*Regiment/Gobierno* 2009: 197).

En séptimo lugar: porque jamás se ven satisfechos con aquellos bienes que desean, es decir, tener bastante dinero, ya que hacen gastos infinitos y esperan hacer más cada día, y hay quien ha hecho más con amor que ellos con terror, aunque aquellos lo obtienen de modo justo, mientras que los tiranos lo hacen injustamente y en contra de los mandamientos de Dios. Y ven que a pesar de todas sus artimañas no pueden conseguir estar seguros en sus gobiernos, ni ellos mismos ni sus hijos, así como están los reyes; y piensan que si dejan sus señorías a sus hijos, que ellos heredarán lo que no es suyo y, por consiguiente, serán condenados y se harán condenar a sí mismos y a sus hijos por esa misma razón. Si no les dejan el poder, ven que los dejarán pobres y sin nada, despreciados y perseguidos, en tanto que el pueblo los echará a todos. Ya veis si los desgraciados de los tiranos han nacido en mal punto, porque ni en esta vida ni en la otra les esperan sino males y dolores, penas y tormentos.

Vicent Martines. L'actualitat de de la ciència política proposada per Francesc Eiximenis (ca. 1328/32-1409): el *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* al servei dels polítics (actuals).

3.7. Eiximenis contra la corrupció

DCLXXXVII. Qui ensenya en quins mals cau oficial de senyor qui pren volenter dons (*Regiment/ Gobierno* 2009: 226).

[...] oficial de senyor qui pren dons, cau en los següents mals [...] **Lo terç** [*negreta nostra*]: car lo mal oficial, per sa corrupció, se toll la fama, en tant que no és preat res per negun, e dóna de si mateix molt mal eximpli, en tant que si és gran oficial, així com canceller o governador o semblant, provoca los altres oficials menors a fer semblant, e així mateix provoca lo poble a desesperar-se de tots punts d'haver justícia per mà sua. **Lo quart**: que per dons a reebre ell torna així cec que li fa vijares que la injustícia sia justícia e la defendrà sens paor e sens vergonya en públic, pus que sia aveat en aquesta malvestat [...] **Lo quint mal** sí és: que l'hom que pren dons cové que perda llibertat de cor en parlar e en favorejar la justícia, raó és car l'hom qui pren dons éll se ven a aquells de qui els pren, en tant que així com a catiu ell ha a fer ço qui és en favor d'aquell de qui els pren de què es segueix que no gosa parlar contra ells, ans si veu que ell ha injustícia ell ha a callar, o, si parla, pervertirà lo dret de l'altre e girarà la justícia d'aquell qui l'ha corromput, e fer n'ha a sa guisa justícia fins que l'haja a portar a son punt.

DCLXXXVII. Que enseña en qué males cae el oficial del gobernante que acepta voluntariamente donaciones. (*Regiment/ Gobierno* 2009: 227).

[...] el oficial del señor que acepta regalos o dádivas cae en los siguientes males. [...] **El tercero** [*negrilla nuestra*]: porque el mal oficial, por su corrupción, se quita la fama, en tanto que, no es en absoluto apreciado por nadie, y da de sí mismo muy mal ejemplo, en tanto que si es un alto cargo, así como un canceller, un gobernador o semejante, provoca a los otros cargos menores a hacer lo mismo, y también provoca al pueblo a desesperarse por completo y a tomarse la justicia por su mano. **El cuarto**: que por recibir dádivas él se vuelve tan ciego que le parece que la injusticia sea justicia y la defenderá sin miedo y sin vergüenza en público, puesto que está acostumbrado a esta maldad [...] **El quinto mal es así**: que el hombre que acepta dádivas conviene que pierda el derecho a hablar y a favorecer la justicia; la razón es porque el hombre que acepta dádivas se vende a aquéllos de quienes las acepta, en tanto que, como un cautivo, él tiene que hacer lo que está a favor de aquéllos de quienes las acepta; de lo que se sigue que no se atreva a hablar ellos, sino que si ve que algo es injusto él tiene que callar, y, si habla, pervertirá el derecho del otro y dirigirá la justicia en pro de aquél que lo ha corrompido, y hará justicia a su guisa hasta que la lleve a su favor.

4. Conclusions

Hem realitzat una anàlisi de les aportacions de l'Humanisme cívic medieval i del Renaixement a la Ciència Política (amb especial atenció a la teoria del bon govern) i com d'actuals poden resultar de manera efectiva. Ens hem centrat en la contribució de Francesc Eiximenis amb el *Regiment de la Cosa pública* en el conjunt del seu *Dotzè del Crestià*. Hem proposat una breu antologia de fragments (en versió original i en traducció a l'espanyol –a fi que siga més accessible a un públic més ample, especialment, si podia ser, polítics en actiu) amb consells i ensenyaments que poden mostrar com d'útil pot ser actualment la proposta conceptual de Francesc Eiximenis.

La vocació de servei a la “cosa pública” d'Eiximenis és molt semblant a la que anima la Universitat (pública) com a categoria. Es tracta de posar el coneixement, la recerca, la innovació,

Vicent Martines. L'actualitat de de la ciència política proposada per Francesc Eiximenis (ca. 1328/32-1409): el *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* al servei dels polítics (actuals).

el desenvolupament de coneixement, mètodes, conceptes, teories, destreses, pràctiques i la seua transferència al servei de la societat i dels seus governants. Com diria l'humanista mallorquí, doctorat en Lleis a Bolonya, Ferran Valentí, en el pròleg de la seua traducció al català de les *Paradoxa* de Ciceró, es tracta de fer possible que molts se'n puguen aprofitar, del coneixement (Martines 2014).

Ens ho pot il·luminar també la *Segunda Partida* d'Alfons X el Savi (Nanu 2013), dedicada a tractar “De los estudios en que se aprenden los saberes e de los maestros e de los escolares” (31.1-11, Arquero Cabellero 2023). Si el rei Savi castellà, gendre de Jaume I el Conqueridor, clou la seua important *Segunda Partida* –dotada de 31 títols i 359 lleis, en la qual tracta del poder temporal (del govern) i de l'espiritual i, sobretot, dels seus respectius deures— fent atenció a “los estudios” és perquè no havien de ser ni han de ser cosa menor per al bon govern, i els governants de llavors havien i els d'ara haurien de fer-hi cas. Diu el rei Savi castellà:

E porque de los omes sabios los omes e las tierras e los reynos se aprovechan, se guardan e se guían por el consejo dellos, por ende queremos en la fin data Partida fablar de los estudios, de los maestros e de los escolares, que se trabajan de amostrar e daprender los saberes (31.1-11).

Per això, qui governa hauria de fer cas, sempre, de “los omes sabios” i del “consejo dellos”. Eiximenis donava i encara pot donar consell excel·lent als governants, com ja va fer en el segle XIV i XV als jurats de València. Caldria que els governants (valencians) actuals atengueren encara en l'actualitat al consell d'Eiximenis. Caldria més Eiximenis i més vocació per l'interés general.

Vicent Martines. L'actualitat de de la ciència política proposada per Francesc Eiximenis (ca. 1328/32-1409): el *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* al servei dels polítics (actuals).

5. Referències citades

- Arquero Caballero, G.F. (2023) «Alfonso X y el ideal universitario: el final de la Segunda Partida (título XXXI)», Javier Vergara Ciordia, Beatriz Comella Gutiérrez & Guillermo Arquero Caballero (eds.), *Aulas, libros y bibliotecas en la Edad Media y Moderna*, Dykinson, Madrid, pp. 97-126.
- Butinyà, J. (2016) «En el pas de la filosofia cristiana a l'ètica en l'Edat Mitjana: l'humanisme català», Alfonsina de Benedetto & Enric Bou (Eds.), *Novecento e dintorni. Grilli in Catalogna. Rassegna Iberistica*, 3, Ca'Foscari, Venècia, pp. 57-78.
- Butinyà, J. (2018) «Metge i Llull front als sarraïns», *Mirabilia*, 26, 1, pp.194-215.
- Butinyà, J., Cortijo, A. (eds.) (2011) *L'Humanisme a la Corona d'Aragó (en el context europeu i hispànic)*. Scripta Humanística, Potomac, Maryland, USA.
- Butinyà, J., Cortijo, A. (eds.) (2012) Monogràfic: L'humanisme a la Corona d'Aragó, *eHumanista/IVITRA*, 1, pp. 1–246.
- Canfora, D. (2005) *Prima di Machiavelli. Politica e cultura in età umanistica*, Laterza, Roma-Bari.
- De Rosa, D. (2017) SALUTATI, Lino Coluccio, *Dizionario biografico degli italiani*, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma.
- Hankins, J. (2012) «Coluccio Salutati e Leonardo Bruni», en M. Ciliberto (ed.), *Il contributo italiano alla storia del pensiero*, Treccani, Roma, pp. 85-94.
- Martines, V. (2014) «Una clave humanista de mediados del siglo XV para el Humanismo de la Corona de Aragón desde fines del siglo XIV: Ferran Valentí y el Prólogo a su traducción de las *Paradoxa* de Cicerón», *Estudios Hispánicos*, 22, p. 105-114.
- Martines, V. (2022) «The pandemic of tyranny. The virus of hatred and other dangers faced by democracy during a pandemic: The Thirty Tyrants of Athens and the prevention of tyranny by Civic Humanism», en A. Cortijo & V. Martines, *Handbook of research on historical pandemic analysis and the social implications of COVID-19*, Hershey, PA, USA: IGI-Global, pp. 142-152.
- Martinez-Roig, R. / Merma, G. / Gavilán-Martín, D. (2020) «Proposals for social pedagogy and the best political practices. Contribution from the Crown of Aragon: Francesc Eiximenis and his *Regiment de la cosa pública*», dins Cortijo, A. / Martines, V., *History of Catalonia*, Hershey, PA, USA: IGI Global.
- Nanu, Irina (2013) *La Segunda Partida de Alfonso X el Sabio y la tradición occidental de los specula principum*. Tesi doctoral sota la direcció de Marta Haro, Universitat de València. < <https://roderic.uv.es/items/c0ab9d59-b20e-4afe-8719-8242dd841bcb> > (consulta: 10-10-2024).
- Pastore Stocchi, M. (2014) *Pagine di storia dell'Umanesimo italiano*, FrancoAngeli, Milà.
- Poloni, A. (2020) «Oltre Coluccio Salutati. La fiorentina libertas nel contesto del conflitto politico interno nella Firenze del XIV secolo» [Monogràfic dedicat a “Libertad, autonomía y orden político a fines de la Edad Media], *Edad Media: revista de historia*, 21, pp. 31-55. < <https://revistas.uva.es/index.php/edadmedia/article/view/4478> > (Consulta: 12-10-2024).
- Regiment / Gobierno* (2009), Martines, V., Justiniano, M. (eds.) Francesc Eiximenis, *El regiment de la cosa pública en el Dotzè del Crestià / El gobierno de lo público en el Duodécimo del Cristiano*, Pròleg d'A. Hauf, Introducció i notes de V. Martines, Trad. a l'espanyol de V. Martines & M. Justiniano, Palas Atenea, Madrid.
- Roig-Vila, R. (2015) «Elogio de la palabra en la formación y enseñanza en algunos clásicos de la literatura catalana medieval: Llull, Eiximenis y San Vicente Ferrer», *Crítica Hispánica*, 37, 1, pp. 97-116.